

Krzysztof Piotr Sawicki

Wartości, samorząd, demokracja na Litwie

Unia Europejska pełni wiele ról międzynarodowych. R. Zięba¹ wskazuje m.in. na rolę kulturowo-cywilizacyjną – jako atrakcyjnego ośrodka cywilizacyjnego, a zarazem promotora wartości kultury europejskiej. W innym ujęciu podkreśla się, że UE spełnia nie tylko rolę promotora multilateralizmu oraz inicjatora współpracy międzynarodowej, czy też głównego centrum handlu światowego, ale także funkcję mocarstwa normatywnego, „(...) reprezentującego określony model organizacji zarówno stosunków międzynarodowych, jak i życia społecznego i politycznego wewnątrz państw. Ważną rolę odgrywają wartości reprezentowane przez UE, ich oddziaływanie zależy jednak od dystansu zarówno geopolitycznego, jak i rozwojowego, który dzieli dany kraj od Europy”². Te demokratyczne, cywilizacyjne wartości europejskie stanowią główny towar eksportowy UE (por. art. 3.5 TUE). Unia może stać się nie tylko pionierem, ale i mocarstwem na arenie międzynarodowej w zakresie promocji demokracji, swobód obywatelskich, poszanowania praw człowieka, zakazu dyskryminacji oraz demokracji uczestniczącej³. Na podstawie analizy preambuł traktatów założycielskich oraz poszczególnych norm prawa pierwotnego, można wskazać, iż katalog wartości europejskich stanowią: bezpieczeństwo, pokój, wolność i dobrobyt. Uzupełniają go: dążenie do wzrostu gospodarczego, pragnienie zrównoważonego rozwoju i zbliżenia poziomu ekonomiczno-społecznego państw członkowskich oraz większa

---

¹ R. Zięba, *Wstęp do polityki zagranicznej państwa*, Toruń 2004, s. 244 – 266.

² R. Borkowski, *Tożsamość międzynarodowa UE w świetle koncepcji ról międzynarodowych*, „Przegląd Europejski” 2009, nr 1, s. 77–78. W opinii J. Solany: „Unia Europejska nie jest wyspą, jest częścią globalnej wspólnoty. Dla wielu części świata słowo Europa kojarzone jest z postawą humanitaryzmu, solidarności i integracji”. Natomiast C. Rice twierdzi: „naszym zdaniem silna i zjednoczona Europa, która jest w stanie działać jako globalny partner Stanów Zjednoczonych wzięwszy pod uwagę wartości demokratyczne i długą historię naszych związków, przyczyni się do zwielokrotnienia sił, które walczą o demokrację, wolność i pomyślność gospodarczą na całym świecie”.

³ *Ibidem*, s. 72 – 73.

stabilizacja i szybszy wzrost poziomu życia społeczeństw europejskich. Dopiero dalej – dopełnienie tegoż zbioru – demokracja i stabilizacja polityczna⁴.

W zmienionej Traktatem lizbońskim⁵ preambule w Traktacie o Unii Europejskiej (TUE) czytamy: „Inspirowani kulturowym, religijnym, humanistycznym dziedzictwem Europy, z którego wynikają powszechne wartości, stanowiące nienaruszalne i niezbywalne prawa człowieka, jak również wolność, demokracja, równość oraz państwo prawne”. Natomiast w dalszej części preambuły znajdujemy zapewnienie o przywiązaniu do „zasad wolności, demokracji, poszanowania praw człowieka i podstawowych wolności oraz państwa prawnego”. Gospodarczy charakter ma preambuła do Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (TFUE). Preambuła nie ma mocy prawnie wiążącej, stanowi jedynie wyraz intencji ustawodawcy. Toteż art. 2 TUE (w wersji skonsolidowanej) stanowi, iż „Unia opiera się na wartościach poszanowania godności osoby ludzkiej, wolności, demokracji, równości, państwa prawnego, jak również poszanowania praw człowieka, w tym również praw osób należących do mniejszości”. Warto tu jednak zaznaczyć, iż demokracja nie da się zadekretować na podstawie przyjęcia takiego czy innego rozwiązania normatywnego, i to w postaci deklaratywnej. Ważniejszym jest praktyka funkcjonowania instytucji na podstawie i w granicach tychże rozwiązań. Wspólne wartości europejskie, akceptowane i respektowane przez obywateli UE mogą się przyczynić do powstania europejskiego demos⁶. Fakt, iż warunkiem *sine qua non* przystąpienia do UE jest legitymowanie się demokratycznymi rządami prawa, które można określić, jak pisze J. Markoff, „domniemaną częścią unijnego *acquis communautaire*”⁷, nie oznacza, iż w ten sposób sama konstrukcja europejska staje się demokratyczna. Unia Europejska, chcąc być zatem potęgą w dziedzinie eksportu wartości demokratycznych, dla swej wiarygodności w pierwszej kolejności winna się przyjrzeć własnym rozwiązaniom normatywnym i praktyce funkcjonowania organów; w przeciwnym wypadku będziemy mieli do czynienia z europejską hipokryzją. Ważne wydaje się także stwierdzenie, że nie wystarczy zadeklarować demokrację w konstytucji. „Demokracji trzeba uczyć. Nie wchodzi w skład naszego DNA. Jest przekazywana z pokolenia na pokolenie” – stwierdził w 2004 r. podczas wizyty w Polsce sędzia Sądu Najwyższego USA Anthony McLeod Kennedy⁸.

⁴ Ibidem, s. 80.

⁵ Skonsolidowane wersje TUE i TFUE: <http://www.consilium.europa.eu/showPage.aspx?id=1296&lang=pl>, odczyt z dn. 2.01.2013.

⁶ K. Szczerski, *Cztery modele legitymizacji systemu politycznego Unii Europejskiej*, [w:] *Globalizacja – integracja – transformacja. Główne problemy polityczne globalizacji, integracji europejskiej oraz transformacji politycznej Europy*, red. R. Bäcker, J. Marszałek-Kawa, J. Modrzyńska, Toruń 2005, s. 99.

⁷ T. Kubin, *Zagadnienie „deficytu demokracji” w Unii Europejskiej*, część I: *Aspekty teoretyczne*, „Studia Europejskie”, 2007, nr 1, s. 12.

⁸ <http://rojsty.blox.pl/2011/12/Demokracji-trzeba-uczyc.html>, odczyt z dn. 2.01.2013.

Idee demokracji, obywatelstwa i samorządności są zakotwiczone w prawach człowieka, skatalogowanych w prawie wewnętrznym oraz europejskim. Litwa po 1990 r. wybrała kurs decentralizacji władzy, wzmocnienia samorządów lokalnych, budowanie otwartego, tolerancyjnego – społeczeństwa obywatelskiego. Czynnikiem sprzyjającym realizację tych zamierzeń było przyjęcie Litwy 1 maja 2004 r. do grona członków Unii Europejskiej.

Republika Litewska (Lietuvos Respublika), w skrócie Litwa (Lietuva), to państwo położone w północno-wschodniej Europie. Stolicą kraju jest Wilno. Od XIII do XVIII w., będąc politycznym ośrodkiem Wielkiego Księstwa Litewskiego, Wilno wywarło ogromny wpływ na rozwój kulturalny i architektoniczny Europy Wschodniej⁹. Mimo najazdów i częściowych zniszczeń zachowały się zespoły budynków gotyckich, renesansowych i klasycystycznych oraz struktura i naturalne otoczenie miasta średniowiecznego. Stanowiło to podstawowy motyw wpisania w 1994 r. historycznego centrum Wilna na listę światowego dziedzictwa UNESCO¹⁰.

Wilno jako stolica Litwy pierwszy raz zostało wymienione w liście wielkiego księcia litewskiego z 1323 r., zapraszającym do przybycia i osiedlenia się w nim kupców i rzemieślników z Europy, z obietnicą udzielenia im wszelkiej pomocy. Stało się miastem tolerancyjnym dla ludzi różnych narodowości i religii. O różnorodnym składzie mieszkańców miasta świadczą nazwy uliczek staromiejskich (Niemiecka, Żydowska, Tatarska, Rosyjska) oraz świątynie aż dziewięciu religii. Kościoły i zespoły pałacowe w Wilnie odzwierciedlają wszystkie style architektoniczne – od późnego gotyku do klasycyzmu, a barok zakończył kształtowanie swoistego stylu miasta. Jest tu największa (ok. 360 ha, ponad 1500 budynków) i najpiękniejsza starówka w Europie Środkowo-Wschodniej i najbardziej na północ wysunięta stolica, która przejęła style architektury Europy Południowej i Zachodniej.

W XIV–XVII w. stolica Litwy wraz z założonym w 1579 r. Uniwersytetem Wileńskim to najdalej na wschód Europy wysunięty ośrodek życia umysłowego, rozpowszechniający osiągnięcia zachodniej kultury na Wschodzie. Symbolem Wilna jest zamek Giedymina usytuowany na wzgórzu i stojąca u jego podnóża, kilkakrotnie przebudowywana, archikatedra, w której podziemiach zostali pochowani władcy kraju. Na Placu Katedralnym znajduje się pomnik założyciela Wilna – Giedymina¹¹. Kościół św. Anny to ażurowe arcydzieło późnego, „płomienistego” gotyku, jedna z najpiękniej-

⁹ A. Dylewski, *Wilno po polsku*, Warszawa 2007.

¹⁰ UNESCO-United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury – podstawowym celem jest wspieranie współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury, sztuki i nauki, a także wzbudzanie szacunku dla praw człowieka, bez względu na kolor skóry, status społeczny i religię. Od 2011 r. zrzesza 194 państwa. UNESCO: une organisation internationale souvent jubee tres Lourdes et peu officace (fr). „Le Monde”, odczyt z dn. 29.12.2012.

¹¹ M. Jackiewicz, *Leksykon kultury litewskiej*, Warszawa 2005, s. 82.

szych budowli na świecie. Arcydzieła baroku to kościół św. Piotra i Pawła oraz kościół św. Jana. Stolica Litwy leży u zbiegu Wilii i Wilejki. Wzgórza otaczające historyczne centrum miasta to miejsca widokowe i spacerowe. Starówka odzwierciedla wielkość i piękno miasta u szczytu jego rozkwitu. Intensywnie rozwijające się Wilno to lider wśród stolic krajów bałtyckich, zaliczane do dwudziestu najpiękniejszych miast na świecie¹². Litwa graniczy od zachodu z Rosją, od południa z Polską, od wschodu z Białorusią i od północy z Łotwą. Mierzeja Kurońska¹³, będąca szczególnym tworem człowieka i przyrody, w 2000 r. wpisana została na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Półwysep o długości 98 km i szerokości 0,4–4 km leży na terytorium dwóch państw – Republiki Litewskiej i Federacji Rosyjskiej (Obwodu Kaliningradzkiego FR); w części litewskiej znajduje się 50-kilometrowy północny odcinek półwyspu. W XV w. Mierzę Kurońską pokrywał zielony całun lasów. W wyniku ich wycięcia niesione przez wiatr piaski przemieszczały się w poprzek półwyspu, w kierunku Zalewu Kurońskiego, zasypując wioski rybackie. W 1825 r. zalesiania wydm na Mierzei Kurońskiej jako pierwszy podjął się Georg Dawid Kuwert. Obecnie proces ochrony wydm i przyrody na tak wielką skalę, jako jedyny na świecie, jest kontynuowany. Interesująca jest architektura wszystkich czterech osad Neryngi (Nidy, Prejły /Preila/, Pierwałki /Pervalka/ i Juodkrante) – etnograficzne osady rybackie z niebieskimi okiennicami, stare wille w Juodkrante ozdobione drewnianymi „koronkami”. W majestat przyrody harmonijnie wpisuje się także nowa architektura – hotele i domy wypoczynkowe oraz wędzarnie ryb, które przygotowywane są według dawnych przepisów rybaków kurońskich. W miejscowości Nerynga znajdują się trasy rowerowe łączące wszystkie osady, a w Nidzie obiekty związane z żeglarstwem, windsurfingiem, latawcami i paralotniami. Mierzeja Kurońska to jeden z najpiękniejszych i niepowarzalnych krajobrazów w Europie. Szczególnym darem jest bursztyń znajduwany na brzegach Morza Bałtyckiego.

Krzyże stanowią unikatową tradycję litewskiej sztuki ludowej, w 2001 r. wpisaną na listę arcydzieł niematerialnego i słownego dziedzictwa ludzkości UNESCO¹⁴. Tradycyjne litewskie krzyże to swoiste budowle łączące elementy architektury, rzeźby, kowalstwa, a czasami nawet prymitywnego malarstwa. Krzyże często zawierają wyraźne ornamenty roślinne, „słoneczka” lub „ptaki” z czasów archaicznych – motywy drzewa życia odpowiadające sakralnemu traktowaniu przestrzeni. Krzyże stawiano jako pomniki zmarłym, a także jako znaki ochrony duchowej w określonych miejscach w celu uzyskania łask lub w podziękowaniu za nie.

¹² *Litwa, Łotwa, Estonia oraz obwód kaliningradzki*, red. M. Masłowski, B. Piotrowski, J. Podsiadło, J. Swajdo, P. Wójcik, Bielsko-Biała 2004.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ http://www.litwa.lovetotravel.pl/litewskie_krzyze_i_ich_symbolika, odczyt z dn. 28.12.2012.

Krzyże na Litwie stawiano także w okresie, gdy było to zabronione przez władze carskie (w II poł. XIX w.) lub przez Związek Radziecki (lata 40.–90. XX w.). Z tych przyczyn już pod koniec XIX w. pomniki tego typu stały się jedną z form wyrażania tożsamości narodowej i obok znaczenia religijnego lub obrzędowego uzyskały status symbolu narodowego. Szczególnie dużo krzyży stało przy drogach i zagrodach na Żmudzi, Akszocie, Dzukiji. Część krzyży było wysmukłych, zgrabnych, ich ozdobne drzeworyty wyglądały jak koronki z drewna; inne miały gruby trzon, na którym przeplatało się wiele figur – przypominały rzeźby. Inne krzyże były w osadach nadmorskich lub na Małej Litwie. Obecne krzyże stojące na cmentarzach ewangelickich charakteryzują się bogatą ornamentyką z metalu. Część egzemplarzy z tradycyjnymi motywami wyrobów z metalu jest prezentowana w Muzeum Kowalstwa w Kłajpedzie¹⁵.

Najbardziej znanym twórcą litewskich krzyży był Vincas Svirskis, który tworzył w drugiej połowie XIX w. i na początku XX w. Jego krzyże zawierające figury świętych przypominają kompozycje rzeźbiarskie litewskiego baroku. W muzeach litewskich zachowało się ok. 50 dzieł tego najbardziej utalentowanego twórcy krzyży; 14 z nich można obejrzeć w Muzeum Sztuki Użytkowej w Wilnie.

Góra Krzyżowa pod Szawlami (Šiauliai), na której od XIX w. z przerwami stawia się krzyże z prośbą o łaski lub w podziękowaniu za nie, jest chyba jedynym takim miejscem na świecie. Znajduje się tam ponad 20 tys. drewnianych krzyży. Wśród nich ustawiono krzyż z okazji pielgrzymki papieża Jana Pawła II na Litwę w 1993 r. Krzyże, figurki świętych, mównice lub ławki w kościołach tworzyli mistrzowie ludowi. Obecnie kolekcje świętych prezentowane są w Muzeum Krajoznawczym w Ucianie (Utena), w „Alce” w Telszach (Telšiai) i w innych muzeach.

W każdej kulturze dzień ślubu uznawany jest za jeden z najważniejszych momentów w życiu człowieka. Dlatego uroczystości tej towarzyszy wiele obrzędów i tradycji. W niektórych krajach one zanikają, natomiast Litwini tę tradycję kultywują. Nieodłącznym elementem litewskiego wesela jest sękacz¹⁶.

Od 1636 r. w stolicy Litwy 4 marca, w dzień świętego Kazimierza, odbywa się tak zwany Jarmark Kaziukowy. Dawniej na wileńskie Kaziuki przybywali rzemieślnicy z całej Litwy, a także twórcy ludowi z Polski, Estonii, Białorusi i wielu innych krajów. Obecnie powstała też nowa tradycja – w pobliżu ratusza miejskiego z grubo ciosanych bali buduje się stylizowaną wioskę, a w licznych chałupach swój kunszt demonstrują ubrani w stroje ludowe rzemieślnicy: garncarze, rzeźbiarze, kowale, kaletnicy, tkaczkі, bednarze i wikliniarze.

¹⁵ <http://www.travel.lt/turizmas/selectPage.do?docLocator...inlanguage=pl>, odczyt z dn. 28.12.2012.

¹⁶ http://litwa.lovototravel.pl/tradycje_na_litwie, odczyt z dn. 29.12.2012.

W 2003 r. tradycja i symbolika estońskich, łotewskich i litewskich świąt piosenki zostały uznane za arcydzieło i wpisane na listę dziedzictwa niematerialnego UNESCO¹⁷. Gdy pod koniec XVIII w. kraje bałtyckie zostały włączone do imperium rosyjskiego, już w XIX w. kultura etniczna, szczególnie piosenki ludowe i patriotyczne, stała się znaczącym wyrazem tożsamości narodowej. Droga do restytucji niepodległości państw bałtyckich w 1990 r. często nazywana jest „śpiewającą rewolucją”. Tradycja Świąt Piosenki do krajów bałtyckich przeniesiona została z Europy Zachodniej przez Skandynawię – najpierw do Estonii i na Łotwę, nieco później także na Litwę. Litwini pierwszy raz na Święto Piosenki zebrali się w 1924 r.¹⁸ Współczesne Święto Piosenki odbywa się co cztery lata i składa się z trzech części: Dnia Tańca, Wieczoru Zespołów (etnograficznych i folklorystycznych) i najbardziej majestatycznego Dnia Piosenki. Po odzyskaniu przez Litwę niepodległości rozszerzył się zakres geograficzny Świąt Piosenki. Obecnie udział w nich biorą Litwini z 10–15 krajów, dlatego też święto to zaczęto nazywać Światowym Świętem Piosenki. Od wielu lat spotkania odbywają się także w różnych krajach – w USA, Kanadzie, Australii, które organizują wychodźcy z Litwy i ich potomkowie.

Kiernów (Kernavė) to szczególne miejsce ilustrujące unikalną, wymarłą tradycję kulturę i cywilizację, ważne etapy historii ludzkości, które w 2004 r. zostało wpisane na listę arcydzieł światowego dziedzictwa UNESCO. Kiernów to jedyny w krajach bałtyckich zespół pięciu wzgórz zamkowych, pierwsza stolica litewska¹⁹.

W pierwszych wiekach naszej ery w dolinie Pajauty (Pajauta) kształtowały się duże osady, w których dla obrony wykorzystywano wzgórze zamkowe, funkcjonujące jako podstawowy typ osady prehistorycznej na Litwie od epoki brązu do końca XIV w. Pierwsze wzmianki o Kiernowie w źródłach pisanych pochodzą z kroniki Hermana oraz Liwońskiej Kroniki Rymowanej z 1279 r. W XIII w. Kiernów było miastem leżącym w dolinie Pajauty między Wilią i umocnionymi wzgórzami zamkowymi. W tym okresie Kiernów był pierwszą stolicą Litwy – najważniejszym ośrodkiem gospodarczo-politycznym kształtującego się państwa litewskiego. Był to okres rozkwitu Kiernowa. W 1390 r. w czasie najazdu krzyżackiego Kiernów został całkowicie spalony. Od 30 lat prowadzone są badania archeologiczne, a znaleziska prezentowane są w Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Kiernowie.

Na początku lipca w Kiernowie odbywają się „Dni żywej archeologii”, na których eksponowane są dawne rzemiosła, odbywają się koncerty dawnej muzyki, pokazy militariów. Sobótka to jeszcze jedno niezwykle bogate w dawne tradycje i obrzędy

¹⁷ <http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo.../lista...i.../estonialetwalitwa/>, odczyt z dn. 28.12.2012.

¹⁸ <http://www.tourism-promotion.net/swieto-piesni-tysiaclecia-litwy-piesn-wiekow/>, odczyt z dn. 29.12.2012.

¹⁹ <http://www.pl.wikipedia.org/wiki/Kiernow>, odczyt z dn. 29.12.2012.

święto obchodzone w dolinie Pajauty. Inne widowiskowe święto to coroczny, pod koniec sierpnia odbywający się festiwal neofolklorystyczny krajów bałtyckich i skandynawskich – „Miesiąc Czarnorogi” (Mėnuo Juodaragis).

Państwo litewskie jest niepodległą republiką demokratyczną. Konstytucja Litwy broni praw i wolności człowieka, gwarantuje swobodę wyboru dowolnej religii, prywatnego lub publicznego jej wyznawania, łączenia się w organizacje polityczne i społeczne, występowanie w obronie swoich praw i swobód według obowiązujących ustaw. Najwyższą wolę obywatele Litwy wyrażają bezpośrednio poprzez referendum albo pośrednio poprzez wybranych przez siebie przedstawicieli władzy. Władzę państwową w kraju sprawuje Sejm, Prezydent Republiki oraz rząd i sądy²⁰.

Litwa należała do państw byłego Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, której działacze państwowi i partyjni dostrzegli potrzebę przeprowadzenia radykalnych reform i możliwość odzyskania suwerenności i niepodległości²¹. Nastąpiło to 6 września 1991 r. Jest to ważna data nie tyle może dla samych Litwinów, bo swoją niepodległość liczą od 11 marca 1990 r., od ogłoszenia deklaracji niepodległości – „Aktu Rady Najwyższej Republiki Litewskiej o odbudowie niepodległości Państwa Litewskiego”, ale dla zmian w Europie²².

Po odzyskaniu niepodległości Republika Litewska, którą określano jako „suwerenne demokratyczne państwo wyrażające wolę i interesy narodu Litwy”, posiada już podstawowe zręby systemu politycznego. Dylematy współczesnej demokracji znajdują się w wielu publikacjach²³.

W okresie prowizorium konstytucyjnego trwały prace nad pełną Konstytucją Republiki Litewskiej. Na forum komisji konstytucyjnej Rady Najwyższej ścierały się dwie tendencje. Pierwsza z nich afirmowała system rządów z dominującą pozycją ustrojową prezydenta, gdy druga była za przewagą parlamentu. 13 października 1992 r. ostatecznie przyjęto projekt ustawy zasadniczej o trybie wejścia w życie Konstytucji Republiki Litewskiej oraz ustawy o referendum konstytucyjnym. Referendum odbyło się 25 października 1992 r. Udział w nim wzięło 75,25 % uprawnionych do głosowania, a za projektem konstytucji opowiedziało się 56,76% głosujących. Konstytucja

²⁰ J. Zieliński, *Systemy konstytucyjne Łotwy, Estonii i Litwy*, Warszawa 2000.

²¹ J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 339–340.

²² J. Kukułka, *Historia współczesna stosunków międzynarodowych 1945–2000*, Warszawa 2003, s. 452–454; A. Czubiński, *Europa XX wieku*, Poznań 2006, s. 389–390.

²³ W literaturze polskiej i tłumaczonej na język polski oprócz przytoczonych warto wymienić: M. Bankowicz, *Demokracja. Zasady, procedury, instytucje*, Kraków 2006; Ph. Braud, *Rozkosze demokracji*, Warszawa 1995; B. Crick, *W obronie polityki*, Warszawa 2004; R. Dahl, *O demokracji*, Kraków 2000; F. Fukuyama, *Ameryka na rozdrożu. Demokracja, władza i dziedzictwo neokonserwatyżmu*, Poznań 2006; Z. Krasnodębski, *Demokracja peryferii*, Gdańsk 2003; J. Shapiro, *Stan teorii demokracji*, Warszawa 2006 i inne.

oraz ustawa o jej wejściu w życie zostały następnie podpisane i ogłoszone przez Przewodniczącą Rady Najwyższej Republiki Litewskiej²⁴.

Litewski system polityczny oparty jest na następujących zasadniczych normach konstytucyjnych: a) Litwa jest republiką; b) jest państwem demokratycznym; c) jest państwem jednolitym, niepodzielnym na inne formy państwowe; d) jest państwem socjalnym; e) władzę państwową na Litwie sprawuje Sejm, Prezydent Republiki, rząd oraz sądy; f) uprawnienia władzy określa Konstytucja. Konstytucja i ustawy są głównym źródłem prawa. W świetle art. 7 ustawy i inne akty prawne sprzeczne z konstytucją uznawane są za nieobowiązujące. Zgodnie z przepisem art. 150 Konstytucji, składa się ona z trzech aktów: a) ustawy zasadniczej przyjętej w referendum 25 października 1992 r.; b) ustawy konstytucyjnej „O Państwie Litewskim” z 11 lutego 1991 r.; c) aktu konstytucyjnego „O nieprzystępowaniu Republiki Litewskiej do postradzieckich Związków Wschodnich” z 8 czerwca 1992 r. Konstytucja określa terytorium Litwy jako jednolite, a zmiana granicy państwowej może nastąpić wyłącznie w wyniku umowy międzynarodowej zawartej przez Republikę Litewską i ratyfikowanej przez Sejm (większością 4/5 głosów wszystkich jego członków). Obywatelstwo litewskie nabywa się poprzez więzy krwi. Wyjątki od tej zasady przewiduje ustawa o obywatelstwie. Każdy obywatel, również ten, który przebywa za granicami Litwy, ma zagwarantowaną opiekę państwa²⁵.

Konstytucja litewska²⁶ gwarantuje wolność wyznania i szerzenia religii, możliwość wychowywania swoich dzieci zgodnie ze swymi przekonaniem religijnymi i etycznymi. Zapewnia świecki charakter instytucji szkolnych i wychowawczych, autonomię dla szkół wyższych. Przewidziane są w ustawie zasadniczej liczne świadczenia socjalne. Pracujące matki mają zagwarantowany urlop płatny przed i po porodzie. Ponadto konstytucja deklaruje nienaruszalność osobistej korespondencji, rozmów telefonicznych oraz wszelkich innych form komunikowania się obywateli, a o zbieraniu takich informacji o życiu prywatnym obywateli decyduje wyłącznie sąd. Obywatelowi przysługuje prawo do swobodnego poruszania się po terytorium Litwy, wyboru miejsca zamieszkania i wyjeżdżania z kraju. Nie można zabronić obywatelowi powrotu do Litwy. Zabrania się natomiast torturowania, okaleczania, poniżania godności ludzkiej i okrutnego traktowania, jak również wymierzania takich kar.

W konstytucji można dokonać zmian za pomocą ustawy o zmianie konstytucji. Projekt takiej ustawy musi być dwukrotnie rozpatrzone i uchwalony przez Sejm – przerwa między nimi nie może być krótsza niż 3 miesiące – a w każdym głosowaniu

²⁴ W. Kręcis, *Republika Litewska*, [w:] *Ustroje państw współczesnych*, cz. 2, red. E. Gdulewicz, s. 102; B. Dziemidok-Olszewska, *Instytucja Prezydenta w państwach Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2003, s. 61.

²⁵ *Ibidem*, s. 102–105.

²⁶ *Konstytucja Republiki Litewskiej*, wprowadzenie A.B. Zakrzewski, Warszawa 2000.

musi uzyskać większość, co najmniej 2/3 ogólnej liczby posłów. Z kolei zmiana art. 1 Konstytucji – „Państwo litewskie jest niepodległą republiką ludową”, może nastąpić jedynie w drodze referendum, musi na to wyrazić zgodę, co najmniej 3/4 obywateli Litwy korzystających z praw wyborczych. W drodze referendum może dojść do skutku zmiana przepisów rozdziału I – „Państwo Litewskie” i XIV – „Zmiana konstytucji”. Uchwaloną ustawę o zmianie konstytucji podpisuje prezydent, który również urzędowo ją ogłasza nie później niż w ciągu 5 dni – w razie niepodpisania w danym terminie, podpisania i promulgacji ustawy o zmianie konstytucji dokonuje przewodniczący Sejmu²⁷.

Według konstytucji Naród sprawuje najwyższą władzę suwerenną bezpośrednio albo przez demokratycznie wybranych swoich przedstawicieli. Wybory do wszystkich organów przedstawicielskich są powszechne, bezpośrednie, wolne, równe i tajne. Czynne prawo wyborcze przysługuje obywatelom litewskim, którzy w dniu wyborów ukończyli 18 lat. Jedynie osoby ubezwłasnowolnione orzeczeniem sądu nie mogą korzystać z tego prawa. Biernie prawo wyborcze w wyborach parlamentarnych przysługuje obywatelom, którzy w dniu wyborów mają ukończone co najmniej 25 lat i na stałe są zameldowani na Litwie.

Z biernego prawa wyborczego nie mogą korzystać: a) osoby odbywające zasadniczą lub zastępczą służbę wojskową; b) osoby odbywające służbę w systemie obrony kraju; c) oficerowie policji i służby wewnętrznej; d) podoficerowie i żołnierze nadterminowi; e) płatni pracownicy jednostek militarnych i służb bezpieczeństwa; f) osoby odbywające karę pozbawienia wolności. Każdy wyborca dysponuje taką samą liczbą głosów – dwoma głosami w wyborach parlamentarnych i jednym głosem w wyborach prezydenckich. Prawo zgłaszania kandydatów w wyborach parlamentarnych i samorządowych przysługuje tylko partiom i koalicjom wyborczym. Spośród 141 deputowanych do Sejmu, 71 wybiera się w okręgach jednomandatowych gdzie obowiązuje system większościowy, natomiast 70 w jednym wielomandatowym okręgu wyborczym gdzie obowiązuje system proporcjonalny. Wybory do Sejmu przeprowadzane są nie wcześniej niż na dwa miesiące i nie później niż na miesiąc przed upływem kadencji. Wybory przedterminowe mogą być przeprowadzone na podstawie uchwały Sejmu (zwykła większość głosów; frekwencja: 3/5 ogólnej liczby posłów) oraz może je zarządzić Prezydent Republiki. Warunkiem zdobycia mandatu w okręgu jednomandatowym jest uzyskanie bezwzględnej większości głosów (przy frekwencji 40%).

Gdy żaden kandydat nie uzyska wymaganej liczby głosów, to w drugiej turze biorą udział dwaj kandydaci, którzy zdobyli najwięcej głosów. Jednak w przypadku, gdy

²⁷ D. Górecki, *Republika Litewska*, [w:] W. Brodziński, D. Górecki, K. Skotnicki, T. Szymczak, *Wzajemne stosunki między władzą ustawodawczą a wykonawczą (Białoruś, Czechy, Litwa, Rumunia, Słowacja, Węgry)*, Łódź 1996, s. 96.

jest tylko dwóch kandydatów w danym okręgu i żaden nie zbierał wymaganej liczby głosów, wybory są powtarzane. W okręgu wielomandatowym kandydaci są zarejestrowani na listach okręgowych, a w podziale mandatowym biorą udział listy, które uzyskały minimum 5% oddanych głosów przy frekwencji 25%. Wybory prezydenckie przeprowadzane są co 5 lat. Kandydat musi w dniu wyborów mieć ukończone 40 lat, przed wyborami przez ostatnie 3 lata zamieszkiwać na terytorium Litwy oraz musi również zebrać co najmniej 20 tysięcy podpisów wyborców. Za wybranego uważa się kandydata, który uzyskał co najmniej 50 % głosów przy co najmniej 50% frekwencji. Jednak, kiedy nikt nie zwyciężył w pierwszej turze, to w drugiej spotykają się tylko dwaj, którzy osiągnęli najlepszy wynik w pierwszej. Prezydentem zostaje ten, który zdobędzie więcej głosów. Litewski parlament (Seimas) jest jednoizbowy, tworzony przez 141 przedstawicieli narodu. Jest jednym z organów sprawujących władzę państwową, jak również organem – co wynika z konstytucji – równorzędnym i niezależnym od innych organów państwowych.

Posłowie wybierani są na 4-letnią kadencję, która jest liczona od dnia pierwszego posiedzenia nowo wybranego parlamentu. Posłów chroni immunitet. Nie wolno im pracować w instytucjach i organizacjach państwowych oraz zakładach prywatnych, nie wolno prowadzić przedsiębiorstwa i działalności handlowej. Poseł może być jedynie powołany na stanowisko Prezesa Rady Ministrów lub ministra. Poseł otrzymuje dietę poselską i oprócz niej nie może przyjmować innego wynagrodzenia, chyba że jest to wynagrodzenie za działalność twórczą. Warunkiem objęcia mandatu jest złożenie w ciągu miesiąca od pierwszego posiedzenia przysięgi. Mandat przedstawicielski wygasa wskutek: a) upływu kadencji; b) śmierci; c) ubezwłasnowolnienia (czyli utraty prawa wyborczego); d) pozbawienia mandatu przez Sejm w drodze postępowania dyscyplinarnego; e) nieważności wyborów, f) utraty obywatelstwa litewskiego; g) podjęcia zatrudnienia przez deputowanego lub niezrezygnowania z pracy niedającej się pogodzić z obowiązkami. Deputowany nie może być pociągnięty do odpowiedzialności konstytucyjnej za poważne naruszenie konstytucji, złamanie złożonej przysięgi lub za popełnienie przestępstwa. O pociągnięcie do takiej odpowiedzialności może wystąpić jedynie prezydent lub $\frac{1}{4}$ ogólnej liczby członków Sejmu. Sejm obraduje na sesjach. W ciągu roku zbiera się na dwie zwyczajne: wiosenną (od 10 marca do 30 czerwca) i jesienną (od 10 września do 23 grudnia).

Pierwsze posiedzenie nowo wybranego Sejmu zwołuje Prezydent RL (w ciągu 15 dni od wyborów), a jeżeli tego nie robi, to posłowie mogą zebrać się sami następnego dnia po upływie terminu. Sejm może zdecydować o przedłużeniu sesji – decyzją Przewodniczącego Sejmu, wnioskiem $\frac{1}{3}$ ogólnej liczby deputowanych lub decyzją prezydenta. Sejm może być również zwołany na sesję nadzwyczajną. Władza stanowienia prawa zastrzeżona jest wyłącznie dla Sejmu. Tryb postępowania ustawodawczego reguluje konstytucja i regulamin Sejmu. Członkowie Sejmu korzystają z prawa

inicjatywy ustawodawczej, jak również prezydent, rząd i grupa 50 000 obywateli (posiadających prawo wyborcze). Sejm zapoznaje się z „pomysłem” ustawy wnioskodawcy i podejmuje uchwałę o przyjęciu projektu ustawy i włącza go do porządku prac izby w danej sesji lub uchwały o odroczeniu postępowania ustawodawczego i zwróceniu projektu ustawy wnioskodawcy, aby go uzupełnił, albo uchwałę o odrzuceniu projektu ustawy. Następnie projekt podlega rozpatrzeniu w trzech etapach postępowania: 1. rozpatrzenie projektu ustawy w komitecie prowadzącym; 2. rozpatrzenie projektu ustawy na posiedzeniu parlamentarnym; 3. przyjęcie projektu ustawy w głosowaniu. Ustawę uważa się za uchwaloną przez Sejm, kiedy w głosowaniu większość członków Sejmu uczestniczących w posiedzeniu było „na tak”. Ustawy uchwalone przez Sejm podpisuje prezydent. Ma na to 10 dni. W przypadku, kiedy jej nie podpisze, ani nie zwróci w danym terminie, ustawę podpisuje i zarządza jej opublikowanie Przewodniczący Sejmu.

Zadania Sejmu: rozpatruje i przyjmuje poprawki dotyczące konstytucji, uchwała ustawy, podejmuje uchwały w sprawie referendum, zarządza wybory Prezydenta Republiki, tworzy przewidziane w ustawie instytucje państwowe oraz powołuje i zwalnia ich kierowników, aprobejuje lub nie aprobejuje przedstawioną przez Prezydenta Republiki kandydaturę Prezesa Rady Ministrów, rozpatruje przedstawiony przez Prezesa Rady Ministrów program rządu i postanawia o jego przyjęciu, na jego wniosek rząd tworzy i likwiduje ministerstwa Republiki Litewskiej, sprawuje kontrolę, może wyrazić wotum nieufności dla Prezesa Rady Ministrów, mianuje sędziów Sądu Konstytucyjnego, sędziów Sądu Najwyższego i przewodniczących tych sądów, mianuje i zwalnia kontrolera państwowego oraz przewodniczącego Zarządu Banku Litwy, zarządza wybory do rad samorządowych, powołuje Główną Komisję Wyborczą i dokonuje zmian w jej składzie, uchwała budżet państwa oraz sprawuje kontrolę nad jego wykonaniem, ustawia podatki państwowe i inne obowiązkowe opłaty, ratyfikuje i wypowiada umowy międzynarodowe Republiki Litewskiej oraz rozpatruje inne problemy polityki zagranicznej, ustala podział administracyjny Republiki, ustanawia nagrody państwowe, wydaje akty amnestii, wprowadza zarządzanie bezpośrednie, stan wojenny i wyjątkowy, ogłasza mobilizację i podejmuje decyzję o użyciu sił zbrojnych.

„Prezydent Republiki stoi na czele Państwa (...) reprezentuje Państwo Litewskie i wykonuje wszystkie obowiązki nałożone na niego przez Konstytucję oraz ustawy”. Prezydent Litwy jest klasyczną głową państwa. Konstytucja daje mu duże uprawnienia, jednakże stawia pewne ograniczenia. Prezydent korzysta z przywileju nietykalności (immunitet czasowy): „Osoba Prezydenta Republiki jest nietykalna. W okresie wykonywania swoich obowiązków nie może on być aresztowany ani pociągnięty do odpowiedzialności karnej albo administracyjnej”. Jest pozbawiony odpowiedzialności parlamentarnej za akty urzędowe. Ponośi jedynie przed Sejmem odpowiedzialność konstytucyjną za poważne naruszenie konstytucji, złamanie przysięgi lub przestęp-

stwo. Prezydent zobowiązany jest do zawieszenia swojej działalności w partiach i organizacjach politycznych aż do rozpoczęcia nowej kampanii wyborczej. Nie może być również członkiem Sejmu, pobierać żadnego innego wynagrodzenia poza ustalonym dla Prezydenta Republiki oraz za działalność twórczą. Aby zostać prezydentem Litwy należy mieć ukończone 40 lat i co najmniej od 3 miesięcy mieszkać na terytorium państwa, będąc jego pełnoprawnym obywatelem. Kadencja Prezydenta Republiki Litewskiej trwa 5 lat²⁸.

Prezydent RL wybierany jest przez naród w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich, w głosowaniu tajnym, bezwzględną większością głosów. Ta sama osoba może być wybrana nie więcej niż dwie kadencje z rzędu. Wybory prezydenckie przeprowadzane są w ostatnią niedzielę, na dwa miesiące przed upływem kadencji poprzedniego prezydenta. Zarządzane są przez Sejm. Nowo wybrany prezydent obejmuje urząd następnego dnia po wygaśnięciu kadencji ustępującego i po złożeniu przysięgi.

Prawa i obowiązki Prezydenta Republiki Litwy: a) rozstrzyga ważniejsze problemy polityki zagranicznej i wraz z rządem ją prowadzi; b) podpisuje umowy międzynarodowe i przedkłada Sejmowi do ratyfikacji; c) na wniosek rządu mianuje i odwołuje przedstawicieli dyplomatycznych Republiki Litewskiej w innych państwach i przy organizacjach międzynarodowych, nadaje najwyższe stopnie dyplomatyczne i tytuły specjalne; d) za zgodą Sejmu mianuje Prezesa Rady Ministrów i powierza mu misję sformowania rządu i zatwierdza jego skład; e) za zgodą Sejmu odwołuje Prezesa Rady Ministrów; f) z chwilą wybrania nowego Sejmu przyjmuje dymisję rządu i powierza mu pełnienie obowiązków do czasu powołania nowego rządu; g) w razie dymisji rządu, nie później niż w ciągu 15 dni przedstawia Sejmowi kandydaturę Prezesa Rady Ministrów; h) na wniosek Prezesa Rady Ministrów mianuje i odwołuje ministrów; i) w ustalonym trybie powołuje i odwołuje wymienionych w ustawie urzędników państwowych; j) przedstawia Sejmowi kandydatury trzech sędziów Sądu Konstytucyjnego, kontrolera państwowego (odpowiednik naszego Prezesa NIK), przewodniczącego Zarządu Banku Litwy oraz może przedłożyć Sejmowi wniosek o wyrażenie im wotum nieufności; k) za zgodą Sejmu mianuje i zwalnia dowódcę wojska i szefa służby bezpieczeństwa; l) nadaje najwyższe stopnie wojskowe; ł) w razie zbrojnej napaści, zagrożenia suwerenności lub integralności państwa podejmuje decyzje w sprawach obrony; m) przedstawia Sejmowi doroczne orędzie o stanie Państwa oraz o jego wewnętrznej i zewnętrznej polityce Republiki Litewskiej; n) może zwołać nadzwyczajną sesję Sejmu; o) zarządza wybory zwyczajnego Sejmu; p) może nadać obywatelstwo Republiki Litewskiej; r) przyznaje nagrody państwowe; s) może stosować prawo łaski wobec skazanych²⁹.

²⁸ M. Podolak, P. Pochodyła. *op.cit.*, s. 336–349.

²⁹ D. Górecki, *op.cit.*, s. 89–96.

Zgodnie z konstytucją Prezydent RL ustępuje z urzędu, gdy: a) upłynie czas, na który został wybrany; b) zostaną zarządzane przedterminowe wybory prezydenckie; c) zrezygnuje z zajmowanego urzędu; d) umrze; e) zostanie pozbawiony urzędu przez Sejm większością 3/5 ogólnej liczby posłów, w razie poważnego naruszenia konstytucji, złamania przysięgi lub popełnienia przestępstwa; f) Sejm podejmie większością 3/5 ogólnej liczby posłów (po zasięgnięciu opinii Sądu Konstytucyjnego) uchwałę o niezdolności prezydenta do sprawowania urzędu z uwagi na stan zdrowia. W razie przejściowej niemożności sprawowania urzędu przewodniczący Sejmu czasowo zastępuje prezydenta. Nie może jednak tak jak prezydent zarządzać przedterminowych wyborów do Sejmu, dymisjonować i mianować ministrów bez zgody Sejmu. Rząd, zgodnie z konstytucją, tworzą: Prezes Rady Ministrów i ministrowie.

Do obowiązków rządu zaliczamy: a) zarządzanie sprawami kraju; b) strzeżenie nienaruszalności terytorium państwa i gwarantowanie bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego; c) wykonywanie ustaw i uchwał Sejmu oraz zarządzeń prezydenta; d) koordynowanie działalności ministerstw oraz innych instytucji rządowych; e) przygotowywanie projektu budżetu i przedłożenie parlamentowi sprawozdania z jego wykonania; f) nawiązywanie stosunków dyplomatycznych oraz podtrzymywanie więzi z innymi państwami i organizacjami międzynarodowymi; g) wykonywanie innych obowiązków nałożonych przez konstytucję i ustawy. Pracami rządu kieruje premier. W przypadku, kiedy on nie może wykonywać swoich obowiązków, powierza się je jednemu z ministrów (nie dłużej niż na 60 dni). W skład rządu wchodzi 19 ministerstw, którymi kierują poszczególni ministrowie. Uchwały rządu podpisuje premier oraz właściwy minister. Decyzje zapadają większością głosów, w obecności co najmniej połowy składu rządu, a głosowanie jest jawne i zarządzane w sytuacji wystąpienia różnic zdań lub na wniosek jednego z ministrów. Rząd jest odpowiedzialny przed parlamentem za swoją ogólną działalność.

Misję rządu kończy jego dymisja składana prezydentowi, gdy: a) parlament dwa razy z rządu nie zaaprobuje programu nowo utworzonego rządu; b) parlament w tajnym głosowaniu wyrazi premierowi lub rządowi wotum nieufności; c) premier poda się do dymisji lub umrze; d) każdorazowo po wyborach parlamentarnych lub prezydenckich. Członkowie rządu korzystają z immunitetu, nie mogą być oni pociągnięci do odpowiedzialności karnej ani aresztowani bez zgody Sejmu.

System polityczny ZSRR, do którego należała również Litwa, był oparty na zasadach rządów jednopartyjnych. Pod koniec 1989 r. po dokonaniu zmian w artykułach 6 i 7 Konstytucji Litewskiej SRR, które ugruntowywały wyjątkową rolę Partii Komunistycznej, na Litwie utworzyły się warunki do pluralizmu poglądów, rozpoczął się okres kształtowania systemu partyjnego.

Dnia 25 października 1992 r. w referendum powszechnym została przyjęta Konstytucja Republiki Litewskiej, która zapewniła obywatelom prawo do wolnego jednocze-

nia się we wspólnotach, partiach politycznych i asocjacjach. Organizacje polityczne i społeczne reprezentujące interesy społeczeństwa zaczęły tworzyć się przed ogłoszeniem niepodległości kraju oraz przyjęciem nowej konstytucji. W latach 1988–1990 powstało około 150 organizacji społecznych, asocjacji, wspólnot, klubów itp. (z tego największe były organizacje zajmujące się problemami ekologicznymi). W 1989 r. reaktywowane zostały organizacje partyjne działające na Litwie w latach 1918–1940. W latach 1992–2012 partie polityczne nie tylko powstawały, niektóre z nich przerwały swoją działalność, w niektórych następowały rozłamy, łączyły się one z innymi ugrupowaniami politycznymi itp.

Przed wyborami parlamentarnymi w 1996 r. kontury systemu wielopartyjnego na Litwie były już zarysowane, partie polityczne reprezentowały interesy wszystkich warstw społecznych. Uwzględniając liczbę otrzymanych głosów w wyborach różnego szczebla, uczestnictwo w procesie formowania rządów oraz ideologiczne (programowe) założenia, należy wymienić przede wszystkim następujące partie polityczne: Litewska Partia Socjaldemokratyczna, Partia Pracy, Nowy Związek (socjalliberałowie), Związek Partii Chłopskiej i Nowej Demokracji (partie lewicowe oraz centrolewicowe), Partia Liberalnych Demokratów, Litewska Partia Chrześcijańskich Demokratów, Związek Ojczyzny, Związek Liberałów i Centrystów (partie prawicowe oraz centroprawicowe). Działalność partii politycznych na Litwie reguluje Ustawa o partiach politycznych, przyjęta 25 września 1990 r. Stwierdza się w niej, że „różnorodność partii politycznych jest gwarantem demokracji systemu politycznego, pomaga kształtować i wyrażać interesy obywateli oraz wolę polityczną”³⁰.

W tej ustawie partie polityczne nie zostały wyraźnie oddzielone od organizacji społecznych. 2 lutego 1995 r. przyjęto Ustawę o organizacjach społecznych. Stała się ona jednym z pierwszych aktów prawnych, regulujących w kraju działalność organizacji pozarządowych. Określono je jako dobrowolne zjednoczenia obywateli (związki, towarzystwa, fundacje, asocjacje i in.), powstałe w celu realizacji wspólnych potrzeb oraz celów członków. Ustawa o organizacjach społecznych nie regulowała zakładania oraz działalności innych rodzajów organizacji pozarządowych, stała się poważną przeszkodą w zapewnieniu rozwoju „trzeciego sektora”. W 1996 r. przyjęto kilka ustaw, określających działalność organizacji pozarządowych oraz gwarantujących ich różnorodność. Była to Ustawa o instytucjach publicznych (w tej ustawie instytucje publiczne zostały określone jako organizacje non profit oparte na podstawach finansowych, dążące do realizacji zadań społecznych), Ustawa o asocjacjach (asocjacje określone jako dobrowolne zjednoczenia, rozwiązujące problemy gospodarcze, ekonomiczne, społeczne, kulturowe, oświatowe itp. członków oraz pełniących takie funkcje) oraz Ustawa o fundacjach dobroczynności.

³⁰ M. Podolak, P. Pochodyła, *System polityczny Litwy*, [w:] *Systemy polityczne państw Europy Środkowej i Wschodniej*, red. W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin 2005, s. 322–328.

Obecnie na Litwie organizacje pozarządowe obejmują wszystkie dziedziny działalności społecznej. Badania przeprowadzone przez Centrum informacji i wspierania organizacji pozarządowych wykazały, że jedynie około 10% mieszkańców kraju jest zaangażowanych w działalność organizacji pozarządowych. W krajach Europy Zachodniej w działalności takich organizacji bierze udział 30–50% mieszkańców, tak więc rozwój sektora organizacji pozarządowych na Litwie znajduje się w stadium wstępnym.

Władzę państwową na Litwie sprawuje Sejm, Prezydent Republiki, rząd oraz sąd. Uprawnienia władz określa konstytucja. Urzędy państwowe służą ludziom. (Art. 5 Konstytucji RL) Sąd Konstytucyjny rozstrzyga, czy ustawy i inne akty prawa uchwalone przez Sejm są zgodne z Konstytucją, czy rozporządzenia Prezydenta Republiki i Rządu są zgodne z Konstytucją i ustawami. Status Sądu Konstytucyjnego i tryb wykonywania jego uprawnień określa Ustawa o Sądzie Konstytucyjnym Republiki Litewskiej (art. 102 RL).

Wymiar sprawiedliwości w Republice Litewskiej sprawują jedynie sądy. Sędziowie i sądy w sprawowaniu swojego urzędu są niezawisli. Sędzia w postępowaniu sądowym kieruje się jedynie prawem. Sąd wydaje wyrok w imieniu Republiki Litewskiej. (Art. 109 Konstytucji RL) Wymiar sprawiedliwość w Republice Litewskiej sprawuje Litewski Sąd Najwyższy, Litewski Sąd Apelacyjny, sądy okręgowe i rejonowe. Dla rozstrzygnięcia spraw administracyjnych, pracowniczych, rodzinnych oraz innych zgodnie z ustawą mogą być powoływane sądy specjalistyczne³¹.

W okresie pokoju w Republice Litewskiej nie mogą być powoływane sądy o szczególnych uprawnieniach. Tryb powoływania i uprawnienia sądów określa Ustawa o sądownictwie Republiki Litewskiej (art. 111 Konstytucji RL) Człowiek, realizując swe prawa i korzystając z wolności, jest obowiązany przestrzegać Konstytucji Republiki Litewskiej oraz prawa, nie ograniczać praw i wolności innych (art. 28 Konstytucji RL). Trybunał Konstytucyjny składa się z 9 sędziów mianowanych na okres dziewięciu lat i tylko na jedną kadencję. Co trzy lata trzecia część Trybunału jest odnawiana. Trzech sędziów powołuje Sejm spośród kandydatów, których przedstawia Prezydent Republiki, Marszałek Sejmu oraz Prezes Sądu Najwyższego³².

Na wniosek Prezydenta RL Sejm Republiki mianuje Prezesa Trybunału Konstytucyjnego spośród sędziów tego Trybunału. Sędziowie Trybunału Konstytucyjnego nie podlegają żadnej instytucji państwowej, jednostce lub organizacji i kierują się wyłącznie Konstytucją Republiki Litewskiej. Przed przystąpieniem do pełnienia swych funkcji przysięgają oni na wierność Republice Litewskiej i Konstytucji. Trybunał

³¹ M.A. Ludwikowska, *Sądownictwo konstytucyjne w Europie Środkowo-Wschodniej w okresie przekształceń demokratycznych. Studium porównawcze*, Toruń 1997.

³² D. Górecki, *Sąd Konstytucyjny na Litwie*, [w:] *Sądy konstytucyjne w Europie – Białoruś, Litwa, Łotwa, Estonia*, t. 4, red. J. Trzeciński, Warszawa 2000.

Konstytucyjny rozpatruje ustawy i orzeka o ich zgodności z Konstytucją Republiki Litewskiej oraz innymi aktami uchwalonymi przez Sejm, wydanymi przez Prezydenta Republiki oraz rząd. Poza tym przedstawia wnioski, czy nie zostały naruszone przepisy wyborcze w czasie wyborów na prezydenta albo posłów na Sejm, czy umowy międzynarodowe Republiki Litewskiej nie są sprzeczne z konstytucją, czy stan zdrowia Prezydenta Republiki pozwala na kontynuowanie przez niego pracy, czy konkretne działania posłów na Sejm lub dostojników państwowych, przeciwko którym wszczęto oskarżenie, są zgodne z konstytucją.

Powołanie sądów oraz ich kompetencje określa ustawa o sądownictwie Republiki Litewskiej. Sądy, mające szczególne pełnomocnictwa, nie mogą być powoływane na Litwie w okresie pokojowym. Sędziami na Litwie mogą być wyłącznie obywatele Republiki Litewskiej. Sędzia składa przysięgę na wierność Republice Litewskiej oraz przysięga, że będzie wymierzał sprawiedliwość, kierując się wyłącznie ustawami. Nie może łączyć swego stanowiska z mandatem poselskim, pracą w administracji rządowej ani zajmować się przedsiębiorczością, uczestniczyć w działalności partii i organizacji politycznych. Sędziów Sądu Najwyższego, a spośród nich prezesa, mianuje i odwołuje Sejm na podstawie wniosku Prezydenta Republiki. Sędziów i prezesa Sądu Apelacyjnego mianuje Prezydent Republiki na wniosek Sejmu. Sędziów sądów okręgowych i rejonowych oraz ich prezesów mianuje i przenosi na inne stanowiska Prezydent Republiki. Prokuratura jest samodzielną częścią władzy sądowniczej. Reprezentuje ona państwo i pomaga w wykonywaniu wymiaru sprawiedliwości oraz dąży do zagwarantowania praworządności.

Zgodnie z przewidzianymi przez Ustawę zadaniami i funkcjami Prokuratura: a) wszczyna i prowadzi dochodzenia karne; b) kontroluje działalność organów dochodzenia; c) wykonuje śledztwo wstępne; d) wnosi oskarżenia państwowe; e) kontroluje wykonanie wyroków; f) uzgadnia działanie organów dochodzenia i śledztwa wstępnego; g) w trybie ustalonym przez ustawę broni interesów prawnych państwa oraz pogwałconych praw osobistości, h) zbiera materiał celem wszczęcia sprawy cywilnej w sądzie i bierze udział w jej rozpatrywaniu. Prokuratura jest organizacją statutową. Jej funkcjonariusze mają stopnie służbowe, nadawane lub zmieniane w trybie dyscyplinarnym przez prokuratora generalnego. Prokuratorzy biorący udział w procesach sądowych występują w ustalonego wzorca togach, w innych okolicznościach służbowych mogą nosić mundur ze znakami rozpoznawczymi. Prokuratura ma swój znak resortowy. Prokurator generalny powołuje prokuratury terytorialne i określa zakres ich kompetencji. Obecnie w kraju są prokuratury powiatu wileńskiego, kowieńskiego, kłajpedzkiego, szawelskiego i poniewieskiego, na terenach ich działalności znajduje się 51 miejskich i rejonowych prokuratur dzielnicowych³³.

³³ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/litwa.html>, odczyt z dn. 28.12.2012.

Na Litwie samorząd terytorialny składa się z 10 powiatów podzielonych na 60 terytoriów samorządowych (lit. savivaldybė), które z kolei są dzielone na 546 starostwa (lit. seniūnija), w tym 9 samorządów – miast wydzielonych: Wilno, Kowno, Kłajpeda, Szawle, Poniewież, Olita, Visaginas, Połaga, Neringa. W wyniku reformy samorządowej w 2010 r. zlikwidowano funkcjonujące dotychczas dziesięć okręgów (lit. apskritis). Podstawowym aktem prawnym regulującym działalność samorządu terytorialnego na Litwie jest ustawa o samorządzie lokalnym z 1994 r. (lit. vietos savivaldos įstatymas), która określa: a) porządek tworzenia i funkcjonowania instytucji samorządowych; b) zasady samorządności municypalnej (czyli miejskiej); c) status radnego samorządu; d) podstawy finansowe i gospodarcze działania samorządu.

Inne ustawy określające działalność samorządów to m.in.: ustawa o wyborach do rad samorządowych (lit. savivaldybų tarybų rinkimų įstatymas) oraz ustawa o jednostkach administracji terytorialnej i ich granicach (lit. teritorijos administracinių vienetų ir jų ribų įstatymas). Na Litwie nadzór samorządowy (sprawdzanie, czy samorząd przestrzega konstytucji, ustaw, postanowień rządowych) sprawuje Przedstawiciel Rządowy. Jego uprawnienia oraz zasady działalności określa ustawa o administracyjnym nadzorze samorządowym (lit. savivaldybų administracinės priežiūros įstatymas). W niektórych przypadkach (np. jeśli dochodzi do rażącego łamania prawa przez władze samorządowe) tymczasowo litewski Sejm może wprowadzić zarządzanie bezpośrednie na terytorium danego samorządu. Samorząd lokalny tworzą rady miejskie i samorządy rejonowe. Samorządami kierują merowie miast lub rejonów, których wybierają członkowie rad samorządów. Starostów mianują merowie miast lub rejonów. Samorządy rejonowe składają się z 23–28 radnych, natomiast w miastach wydzielonych 21–49. Członkowie rad samorządowych są wybierani na okres 3 lat przez zamieszkujących daną jednostkę administracyjną obywateli Republiki Litewskiej, na podstawie powszechnego, równego i bezpośredniego prawa wyborczego i w tajnym głosowaniu³⁴.

Celem zapewnienia prawidłowego funkcjonowania oraz wprowadzania w życie ustaw Republiki Litewskiej, wszystkich decyzji rządu, wszystkich rad samorządowych ustrój instytucji samorządowych tryb ich działalności określa ustawa. Dnia 26.05.1998 r. Sejm Litwy ratyfikował Europejską Kartę Samorządów Terytorialnych. Po ratyfikacji Konwencja stała się jedną z ustaw Republiki Litewskiej. Jest w niej zapisane, że podstawę samorządności stanowią lokalne podatki, czyli samorząd sam określa podatki i sam je zbiera. Część z pieniędzy zebranych w ten sposób przekazywana jest do budżetu centralnego, natomiast pozostała część pozostaje w samorządzie. Do podstawowych uprawnień samorządów terytorialnych wymienionych w konstytucji należą: a) tworzenie odpowiednich organów wykonawczych; b) ustalanie i uchwalanie swoich budżetów; c) nakładanie podatków lokalnych.

³⁴ <http://www.savivaldybes.lt/> (dostęp: 30.12.2012 r.).

Wydaje się, że droga Litwy do demokracji jest jeszcze długa i odległa. Konieczne staje się urzeczywistnienie idei demokratycznych propagujących aktywne obywatelstwo europejskie w kontekście zaangażowania społeczeństwa w proces integracji europejskiej, mające przyczynić się do wzmocnienia tolerancji i zrozumienia pomiędzy obywatelami europejskimi, zwiększenia poszanowania różnic kulturowych i językowych oraz rozwoju dialogu międzykulturowego.

Z przeprowadzonych przez „Baltijos tyrimai” sondaży wynika, że 72% Litwinów jest rozczarowanych demokracją, a z badań „A Pew Research Center” wynika, że w 1991 r. wielopartyjny system na Litwie popierało ponad 75% mieszkańców, to w 2009 r. – już tylko 55%. Mniej niż połowa Litwinów uważa, że dla demokracji niezbędna jest wolna prasa i wolność wypowiedzi. W sondażach Litwini, podobnie jak Rosjanie i Ukraińcy, wybierają gospodarczy rozwój (71%), a nie demokrację (17%). 52% badanych mieszkańców Litwy poparłoby rządy autorytarne. Powszechna jest postawa roszczeniowa, 79% mieszkańców Litwy uważa, że obowiązkiem państwa jest zaspokojenie wszystkich podstawowych potrzeb człowieka (jest to najwyższy wskaźnik w Europie), to zaś powoduje wzrost notowań ugrupowań populistycznych oraz stopniowe przejmowanie populistycznej retoryki nawet przez tzw. tradycyjne partie. Rośnie w społeczeństwie rozczarowanie ideą demokracji, a rola państwa, partii politycznych oraz instytucji państwowych rodzi atmosferę oczekiwania na charyzmatycznego przywódcę narodu. Około 80% mieszkańców jest niezadowolonych ze sposobu funkcjonowania demokracji na Litwie. W 1991 r. 75% mieszkańców Litwy było zwolennikami systemu demokratycznego, w 2009 r. – już tylko 55%³⁵.

Jak wynika z najnowszego sondażu opinii publicznej przeprowadzonego przez amerykańską organizację pozarządową „Pew Reserch Center” rosyjską mniejszość narodową ocenia negatywnie – 20% Litwinów, zaś o Polakach na Litwie negatywnie się wypowiada 38%. Podobne dane wykazało badanie „Pew Reserch Center” w 1991 r., Rosjan negatywnie oceniało wówczas 21% Litwinów, zaś Polaków – 30%. „The Economist” opublikował kolejny ranking krajów demokratycznych (The Economist Democracy Index). W tym rankingu Litwa zdobyła 7,94 punktu (na 10 możliwych) i znalazła się na miejscu 41 (ze 167). Eksperti „The Economist” zaliczyli Litwę – podobnie zresztą jak Polskę (45 miejsce), Łotwę (48 miejsce) i kilka innych państw wschodnioeuropejskich — do tzw. flawed democracies, krajów mających pewne problemy z demokracją. „Według jakości demokracji i jej zrozumienia Litwa jest państwem bardziej wschodniego niż zachodniego typu” – skomentował ranking w wywiadzie dla delfi.lt politolog Šarūnas Liekis³⁶.

³⁵ <http://www.politykawschodnia.pl/.../radczenko-litwa-xxii-lata-niepodleglosci/>, odczyt z dn. 30.12.2012.

³⁶ <http://rojsty.blox.pl/2011/12/Demokracji-trzeba-uczyc.html>, odczyt z dn. 30.12.2012.

Rząd Andriusa Kubiliusa wiele dokonał, by polepszyć litewskie notowania w dziedzinie gospodarczej. Bank Światowy w corocznej analizie „Doing Business” przyznał w 2011 r. Litwie 27 lokatę (na 183 możliwe; w 2010 r. zajmowała – 25 lokatę). Litwa pod względem ułatwień prawnych dla rozwoju przedsiębiorczości wyprzedza nie tylko większość krajów Europy Wschodniej, ale także Belgię, Francję, Austrię, Grecję, Portugalię, Włochy, Holandię i Luksemburg i znajduje się na 9 miejscu w Unii Europejskiej. Szczególnie pozytywnie Litwa jest oceniana w kategorii rejestracji praw własności (7 miejsce na świecie) i zabezpieczenia wykonywania umów (15 miejsce). Wciąż roku zmieniała się też pozycja Litwy z 65 na 28 miejsce pod względem ochrony interesów inwestorów.

Obecnie problemem współczesnej demokracji jest poszukiwanie odpowiedzi na pytanie – jak przełamać dzisiejszy kryzys demokracji? Odczuwalny jest brak propozycji rozwiązania nabrzmiałych wyzwań politycznych i społecznych. Na początku XXI w. coraz częściej formułowany jest pogląd, iż pojęcie demokracja realnie mało oznacza, a obrona współczesnej liberalnej demokracji jako ustroju najlepszego z dotychczas znanych brzmi wysoce nieprzekonywająco. Kryzys 2007 r. spowodował, że do powszechnej świadomości stopniowo dociera przekonanie, iż neoliberalizm z jego paradygmatem deregulacji, konsumpcyjnego indywidualizmu, prywatyzacji wszystkiego i powszechnym wolnym rynkiem należy obecnie do wielce destrukcyjnych utopii. Z drugiej strony, głoszony dylemat, a raczej szantaż „bezpieczeństwo za wolność” nie stanowi dobrej recepty na współczesne bolączki i nie wróży nic dobrego dla przyszłości demokracji³⁷.

Według Vytautasa Landsbergisa europośła i jednego z twórców litewskiej niepodległości „nadszedł czas rezygnacji z celebrowania przeszłości, porażek i krzywd. Należy korzystać z wielu osiągnięć, jakie niesie cywilizacja europejska, dojrzeć do społeczeństwa obywatelskiego, dialogu międzykulturowego”³⁸.

W opinii A.S. Kamińskiego – „Przez ponad dwieście lat Europa opierała się o rzekę Dniepr i była tam zadomowiona nie gorzej niż na wybrzeżach Oceanu Atlantyckiego. Na razie nie wiadomo, czy tam powróci. Wola polityczna Zachodu nie jest ani silna, ani jasno formułowana. Włączenie obszarów do rzeki Dniepr w ramy Europy Środkowo-Wschodniej uzasadnione jest historią i wolą współczesnych, którzy dzisiaj próbują odbudować tam społeczeństwa obywatelskie. Nie tylko wielki wysiłek odbudowy gospodarczej, lecz walka o wizję przyszłości w oparciu o wybór tradycji zadecyduje

³⁷ J. Oniszczyk, *Neoliberalny kontekst wolności politycznej*, „Przegląd Socjalistyczny” 2011, nr 1–4, s. 63.

³⁸ <http://pl.delfi.lt/aktualia/litwa/landsbergis-polacy-na-litwie-to-specyficzna-grupa.d?id=60295093#ixzz2GQzDGwG6>, odczyt z dn. 30.12.2012.

o losach tego wielkiego obszaru, stojącego na rozdrożu pomiędzy dość obojętną Europą a nieustępliwie imperialną Rosją³⁹.

Litwa potrzebuje jednocześnie silnych więzów z Europą Zachodnią oraz klarownej polityki wobec Wschodu. Rosja stwarza ogromny potencjał dla przyszłości tego kraju. Z wielu politycznych powodów stosunki te są trudne. Rząd rosyjski oscyluje między rozwijaniem korzystnych obustronnych stosunków bilateralnych a używaniem tych powiązań jako narzędzia politycznego (energia). Członkostwo w UE dało Litwie lepszy dostęp do unijnych rynków. Wspólne wartości, struktury i priorytety w różnych dziedzinach stymulują równowagę pomiędzy wzrostem gospodarczym a jakością życia, tworzą platformę, na której można budować przyszłość. Wyjątkowe profile różnych krajów są bogatym źródłem koncepcji politycznych i współpracy w ściśle określonych dziedzinach (np. edukacja, prace badawcze, energetyka). Podkreślają to słowa ministra pracy Danii, Ove Hyguma, wypowiedziane podczas konferencji ministrów pracy w 1998 r.: „Wierzę, że najważniejszą lekcją (dla krajów regionu bałtyckiego) jest fakt, iż możemy wspólnie wyciągnąć wnioski z naszych doświadczeń, a poprzez współpracę podnosić standard naszego systemu rynku pracy. Jednakże ważne jest, aby wymiana doświadczeń nie prowadziła do bezpośredniego transferowania konkretnych rozwiązań politycznych z jednego kraju na grunt kraju drugiego. Transfer *know-how* i współpraca muszą uwzględniać kulturę oraz sytuację polityczną i ekonomiczną danego kraju⁴⁰.

³⁹ A.S. Kamiński, *Historia Rzeczypospolitej wielu narodów 1505–1795*, Lublin 2000, s. 22.

⁴⁰ M. Cielecka, *Dania i Litwa. Benchmarking w zakresie międzynarodowej konkurencyjności kraju*, [w:] *Region Morza Bałtyckiego i Białoruś – czynniki konkurencyjności*, red. E. Teichmann, Warszawa 2007, s. 176–177.